

Mihail İvanoviç Venyukov: Hayatı ve Türkistan'ın Askerî Yapısına Yönelik Stratejik İncelemeleri (1832-1901)

Mikhail Ivanovich Venyukov: His Life and Strategic Analyses of the Military Structure of Turkestan (1832-1901)

Murat ÖZKAN
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye
Department of History, Ordu University,
Faculty of Arts and Sciences, Ordu,
Türkiye
murtozkan@hotmail.com

Geliş Tarihi/Received 28.01.2025
Revizyon Tarihi/Revision 25.03.2025
Kabul Tarihi/Accepted 17.04.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 25.06.2025

Atf:

Özkan, M. (2025). Mihail İvanoviç Venyukov: Hayatı ve Türkistan'ın Askerî Yapısına Yönelik Stratejik İncelemeleri (1832-1901). *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 74, 124-137.

Cite this article:

Özkan, M. (2025). Mikhail Ivanovich Venyukov: His Life and Strategic Analyses of the Military Structure of Turkestan (1832-1901). *Journal of Literature and Humanities*, 74, 124-137.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial
4.0 International License.

Öz

Mihail İvanoviç Venyukov (1832-1901), XIX. yüzyıl Rusya'sında tanınmış bir asker, coğrafyacı ve etnograf olarak, özellikle Kafkasya, Sibirya, Türkistan ve Uzakdoğu bölgelerinde gerçekleştirdiği bilimsel çalışmalarla dikkat çekmiştir. "Turan" olarak adlandırdığı bu coğrafyada yürüttüğü çalışmalarla Venyukov, bölgenin askerî-politik dinamiklerini, etnik yapısını ve coğrafi özelliklerini detaylandırmış; onun elde ettiği veriler Çarlık Rusya'nın bölgesel stratejilerini şekillendirmede kullanılmıştır. Özellikle Sır Derya bölgesinde, Rusya'nın askerî yerleşim politikası, idari organizasyon yapısı ve lojistik altyapısı gibi konulara odaklanmıştır. Taşkent ve Semerkant gibi önemli askerî üslerdeki Rus birliklerinin karşılaştığı sağlık sorunları, çevre faktörlerinin askerî hazırlık üzerindeki etkileri ve yerel hanlıkların oluşturduğu tehditler, Venyukov'un çalışmalarında dikkat çeken başlıca unsurlardır. Venyukov, bilimsel gözlemleri ve saha çalışmalarıyla, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Türkistan sınır bölgelerinin Rusya için stratejik önemini vurgulamış; Rus askerî gücünün bölgede karşılaştığı zorluklar ve elde ettiği fırsatları açıklamıştır. Onun katkıları, yalnızca coğrafya ve etnografya alanlarında değil, Çarlık Rusya'nın bölgesel hâkimiyet politikalarında da önemli bir rehber olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mihail İvanoviç Venyukov, Çarlık Rusya, Türkistan, Türkistan Hanlıkları, Askerî Yapı

Abstract

Mikhail Ivanovich Venyukov (1832-1901), as a well-known soldier, geographer and ethnographer in 19th century Russia, drew attention especially with his scientific studies in the Caucasus, Siberia, Turkestan and Far East regions. Venyukov detailed the military-political dynamics, ethnic structure and geographical features of the region through his studies in this geography, which he called 'Turan', and the data he obtained were used to shape the regional strategies of Tsarist Russia. In particular, he focused on Russia's military settlement policy, administrative organisation structure and logistics infrastructure in the Sir Derya region. The health problems faced by Russian troops in important military bases such as Tashkent and Samarkand, the effects of environmental factors on military readiness, and the threats posed by local khanates are the main elements of Venyukov's work. Through his scientific observations and fieldwork, Venyukov emphasised the strategic importance of the Turkestan border regions for Russia in the late nineteenth century and explained the challenges and opportunities that Russian military power faced in the region. His contributions were an important guide not only in the fields of geography and ethnography, but also in Tsarist Russia's policies of regional domination.

Keywords: Mikhail Ivanovich Venyukov, Tsarist Russia, Turkestan, Turkestan Khanates, Military Structure

Giriş

Venyukov ailesinin soylu kökenleri, 1597 yılına kadar uzanmakta olup başlangıcı 1591 yılında Ryazan'da görev yapan ve arazi başlığıyla ödüllendirilen Bogdan Yermolayev oğlu Venyukov'a dayanmaktadır. Venyukov ailesi Kursk, Moskova ve Ryazan bölgelerinin soyluluk kayıtlarının VI. kısmına dahil edilmiştir¹. Ailenin arması, Çarlık Rusya'nın "Soyluların Genel Arma Kitabı"nda yer almaktadır. 1700-1762 yılları arasında Venyukov soyluları, gerçek bir Rus yaşam bölgesi olan Tsentralno-Çernozemnom bölgesinde mülk sahibi olmuştur. Ailenin soyadı ise tamamen Rus kökenli bir isim olan "Vanya"ya (İvan veya İoann – "Tanrı'nın lütfu") dayanmaktadır. Vanyukov, Venyukov ve Vanyuşkin gibi soyadları İvanov soyadıyla benzer şekilde, K. Simonov'un Asker Doğulmaz romanındaki bir kahramanın sözleriyle ifade edildiği gibi "tüm Rusya'nın belkemiği" olarak kabul edilen bir soyluluğu temsil eder. Venyukov ailesinin devletle bütünleşmiş karakteri, aile armasında açıkça görülmektedir. Kalkanın üzerinde ve içinde yer alan şövalye zırhları, kılıçlar, savaş baltaları, ok ve yaylar, tüfek gibi askerî semboller bu kimliği yansıtmaktadır. Belki de bu köklü miras, Mihail İvanoviç Venyukov'un hayat yolunu belirlemiş ve onu bir asker olmaya yönlendirmiştir (Markov, 2007, ss. 143-144).

Makalede ele alınan konunun akademik çerçevede değerlendirilebilmesi için müracaat edilen kaynaklar büyük önem arz etmektedir. Özellikle tarihî şahsiyetler ve aristokrat ailelerin geçmişine dair yapılan araştırmalarda biyografik eserler temel kaynaklar olarak öne çıkmaktadır. Bu tür çalışmaların güvenilirliği ve bilimsel niteliği, kullanılan kaynakların çeşitliliği ve doğruluğuyla doğrudan ilişkilidir. Özellikle makalenin temel dayanağı olan Venyukov'un çalışmaları, yalnızca aile tarihine dair bir kaynak olarak değil, aynı zamanda Çarlık Rusya'nın Türkistan siyasetine etki edecek önemli veriler içeren bir eser olarak ele alınmalıdır. Venyukov'un gözlemleri, askerî stratejiler, bölgenin coğrafi ve etnik yapısına dair sunduğu ayrıntılar, Çarlık yönetiminin Türkistan'daki ilerleyişini anlamak açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, Venyukov'un çalışmaları Rusya'nın genişleme politikaları ve bölgesel yönetim stratejileri üzerine değerli bilgiler sunan birincil kaynak niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla, makalenin temel kaynaklarından biri olan bu eser, Venyukov'un Çarlık Rusya'nın Türkistan siyasetini anlamada önemli bir referans noktasıdır. Bu değerlendirme, benzer konularda çalışmak isteyen araştırmacılar için kaynak kullanımı açısından yol gösterici nitelikte olacaktır.

Mihail İvanoviç Venyukov'un Hayatı

Mihail İvanoviç Venyukov'un yaşamı, dönemin Rus aristokrasisinin ve askerî sınıfının karakterini yansıtan önemli bir biyografidir. Ryazan Vali Yardımcısı İ. A. Venyukov'un oğlu olan Mihail, yoksul fakat soylu bir ailenin ferdi olarak 1832 yılında Nikitinskiy köyünde dünyaya gelmiştir ("Venyukov, Mihail İvanoviç", 1894, s.4). Babası, 20. Hafif Piyade Alayı'nda üsteğmen olarak görev yapmış ve 1812-1815 yılları arasında gerçekleşen Vatanseverlik Savaşı'na katılmıştır. 1812 yılında Baltık bölgesinde yapılan Ekau Muharebesi'nde bacağından, 1814 yılında ise Paris'in alınması sırasında sırtından ve kolundan yaralanmıştır. Bu cesareti ve fedakarlığı dolayısıyla IV. Derece Aziz Vladimir Nişanı² ile ödüllendirilmiştir (Şestakov, 2022, s. 16). Ancak Venyukov'un doğduğu dönemde, büyük aile neredeyse tamamen yoksullaşmış durumdadır. Venyukov, daha sonra bu durumu şu sözlerle anımsamıştır: "Yoksulluk hayaleti, Venyukov ailesinin genç kuşağının doğum ebesiydi." Ailede "fazladan bir boğaz" olarak görülen küçük Mihail, büyütülmek üzere büyükannesine gönderilmiştir. Büyükannesi, küçük bir toprak sahibiydi ve geçimini tarımla sağlıyordu. Okuma yazmayı Mihail'e büyükannesi öğretmiştir. Venyukov, o yılları şöyle hatırlar: "Ve o ilk dönemdeki zihinsel açgözlülüğümle neler okumadım ki... Dünyada Londra, Paris ve Kronstadt'ın var olduğunu öğrendim (Markov, 2007, s. 144)."

Babasının Vatanseverlik Savaşı'na katılması, küçük yaşta ona askerlik yolunu bir miras gibi sunmuş ve bu mirası kabul etmesi, dönemin askerî kodlarıyla paralel bir gelişim göstermiştir (Kolosovskaya, 2020, ss. 84-85). On üç yaşında Mihail, askerî eğitim alması için Kadet Kolordusu'na, o dönemde "soylular alayı" (daha sonra Konstantinov Topçu Okulu) olarak adlandırılan kuruma gönderilmiştir. Kendi ifadesiyle burası "çocukların hükümetin kalıbına göre işlenmesi için kapalı bir fabrika"dır. Ancak ne sıkı disiplin ne de sert cezalar, Mihail'in canlı ruhunu bastırabilmiştir. Bazı öğretmenlerin dersleri, onu fen bilimleri ve doğa bilimlerine yönlendirmiştir. Bununla birlikte, bu ortamda çalışmak kolay olmamıştır. Örneğin, toplumsal yaşama olan ilgisini

¹ Çarlık Rusya'daki soyluluk kayıtları, Rus aristokrasisinin ve toprak sahiplerinin sosyal statülerini, mülklerini ve soylarını belgeleyen resmî kayıtlar olarak önemli bir yer tutar. Bu kayıtlar, özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren, Çar I. Petro'nun reformları ile kurumsallaşmış ve Rus soylularının kimliklerini ve imtiyazlarını belirlemişlerdir. Bu sistemde, soyluluk, toprak sahipliği ve devlet hizmetinde bulunma gibi unsurlar bir araya gelmiş, toprak sahipleri aynı zamanda devletin idari yapısında da görev almışlardır. Soyluluk kayıtları genellikle soyluların, askerî veya sivil hizmetlerdeki başarılarını ve bu hizmetlere dayalı olarak kazandıkları unvanları içerir. Bu unvanlar, ailenin tarihsel kökenlerine, askerî başarılarına veya Çar'a yapılan sadakatine göre verilmiştir. Kayıtlar, toprak mülkiyetiyle bağlantılı olarak, bir soylunun sosyal pozisyonunu belirlerdi. Ayıntılı bilgi için bk. ("Dvoryanstvo", 1893, ss.203-218).

² 1792-1917 yılları arasında yürürlükte kalan ve askerî başarılarla sivil hizmetler dolayısıyla orta rütbeli askerlerle orta seviyedeki memurlara verilen dört dereceli bir nişandır. Nişanın derecesi, nişan ile ödüllendirilen kişinin hizmet yılı ve yaptığı hizmet ile kahramanlıklara bağlıydı (Özkan, 2020, s. 35).

uyandıran öğretmeni Yastrejembskiy, mezuniyet sınavlarından hemen önce sürgüne gönderilmiştir. Mihail Venyukov, 1850 yılında Kadet Kolordusu'ndan mezun olduktan sonra da Rusya'nın sert gerçeklerinden kaçamamıştır. Topçu asteğmeni olarak görev yaptığı bataryada, kavgı ve cezaların hüküm sürdüğü zorlu koşullar, onun kendi kendini eğitime azmini engelleyememiştir. Genç subayın üzerinde A. Herzen'in Rusya'da yasaklanmış kitaplarının büyük bir etkisi olmuştur. Venyukov, bu eserleri baştan sona kopyalayarak okumuş ve derin bir kavrayış geliştirmiştir. O dönemde şu kararı almıştır: "Ne pahasına olursa olsun, taze bir nefes almaya, bilimin ve insancıl, evrensel faaliyetlerin genişliğine çıkmaya çalışacağım." Şansı yaver gitmiş ve 1853 yılında kendi Kadet Kolordusu'nda fizik öğretmenliği yapmaya başlamıştır (Markov, 2007, s. 144).

Eğitime devam etmek üzere serbest katılımcı olarak St. Petersburg Üniversitesi profesörlerinin derslerine katılması, onun entelektüel açlığını ve askerî bilgeliği ile akademik derinlik arasında bir denge kurma çabasını gözler önüne sermektedir ("Venyukov, Mihail İvanoviç", 1912, s. 313). Venyukov üniversite yıllarından şöyle bahsetmiştir: "Hayatımın Petersburg döneminde hissettiğim en büyük sevinç, Pavlovski'yin bana üniversitenin kapılarının açıldığını bildirdiği andaki mutluluğumdur. Bu haberin ardından hemen derslere katılmaya başladım. Fizik ve doğa bilimleri dersleri, haftada toplam 13 saati (her gün 10:00'dan 15:00'e kadar) dolduramayınca, kalan zamanı hukuk ve tarih-filoloji fakültelerinin bazı profesörlerinin derslerini dinlemeye ayırdım. Bu dersler, benim resmî "ruhsal beslenme menümde" adeta bir lüks, bir tatlı gibiydi. Bu nedenle yalnızca öğrenciler arasında iyi bir öğretmen olarak tanınan ya da çalışma alanları benim için özellikle ilgi çekici olan profesörlerin derslerini tercih ediyordum (Venyukov, 1891, s. 129)."

Venyukov, 1854 yılında Nikolayev Genelkurmay Askerî Akademisi'ne³ katılmıştır (Şestakov, 2022, s. 16). Burada aldığı eğitim, sadece askerî bilgi birikimini artırmakla kalmamış, dönemin askerî stratejileri ve general düzeyindeki liderlik anlayışlarını kavramasına da imkân tanımıştır (Dubrovnikov ve Obuhoviç, 2021, s. 165). 1856'da bu kurumdan mezun olan Venyukov, askerî kariyerinin erken yıllarından itibaren askerî ve entelektüel kimliğini harmanlayarak hem zamanının savaşçı liderlerinden biri olmayı hem de stratejik düşüncenin zirvesine ulaşmayı amaçlamıştır. Bu açıdan bakıldığında Venyukov'un hayatı, Rus askerî bürokrasisinin yükselen yıldızlarından biri olarak yalnızca askerî başarılarıyla değil, dönemin askerî teori ve stratejilerine yaptığı katkılarla da biçimlenmiştir (Kolosovskaya, 2020, ss. 84-85).

Venyukov'un, 1857'de Doğu Sibirya'ya atanması, onun askerî kariyerinin yalnızca savaş alanlarında değil, bilimsel keşifler ve coğrafi araştırmalarla da şekillendiğinin bir göstergesidir (Malahov, 2022, s. 5). Teğmen rütbesiyle, bölgedeki ordu karargâhında kıdemli yaver olarak görev yaparken askerî sorumluluklarının ötesinde, Rusya'nın yeni yerleşim alanlarının planlanmasına katkı sağlamak gibi kritik bir görev üstlenmiştir. Bu görev, Venyukov'u yalnızca bir asker değil, bir coğrafyacı ve bilim insanı olarak da tanımlayacak bir dönüm noktası olmuştur. Uzak Doğu'nun coğrafi özelliklerine dair istatistiksel veriler toplamak ve topografik haritalar hazırlamak, dönemin askerî liderlerinin bölgeyi daha etkili yönetmelerine olanak tanıyacak temel materyaller yaratma amacını taşımaktaydı. Venyukov'un, bilimsel gezilerle bu görevleri birleştirmesi, onun askerî kariyerine entelektüel bir boyut kazandırmıştır. 1857 ile 1860 yılları arasındaki seyahatleri, onun doğa ve coğrafya ile kurduğu derin bağlantıları ortaya koyarken, Rusya'nın emperyal genişlemesi için hazırlanan stratejik haritaların ve yerleşim planlarının⁴ da temel taşlarını oluşturmuştur (Kolosovskaya, 2020, s. 85).

Doğu Sibirya Genel Valisi N. N. Muravyev eğitilmiş ve iyi bir şekilde hazırlanan kıdemli yardımcıya topografik haritalar hazırlama ve Uzak Doğu'nun yerleşimi için askerî istatistikleri analiz etme görevini vermiştir (Malahov, 2022, s. 5).

³ Nikolayev Genelkurmay Askerî Akademisi hakkında detaylı bilgi için bk. (Özkan, 2017).

⁴ Rusya'da yapılan araştırmalara en büyük katkısı sağlayan bilimsel kurumların başında gelen İmparatorluk Rus Coğrafya Derneği (IRGS)'dir, Dernek 6 Ağustos 1845'te St. Petersburg'da, İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir yapı olarak teşkil edilmiştir (Stein ve İarukova, 2008, s. 2). Kuruluş amacı, Çarlık Rusya'nın topraklarını ve ona bağlı bölgeleri kapsamlı bir şekilde incelemek, buradaki halkları etnografik, coğrafi ve istatistik veriler ışığında analiz etmek olarak belirlenmiştir. Dernek, Fiziki Coğrafya, Matematiksel Coğrafya, İstatistik ve Etnografya olmak üzere dört temel bölüme ayrılmış olup, Çarlık Rusyası'nın genişleme politikalarına bilimsel bir zemin hazırlama görevini de üstlenmiştir. Bu bağlamda IRGS, yalnızca akademik bir kuruluş olarak değil, aynı zamanda Rusya'nın bölgesel yönetim stratejilerine rehberlik eden bir araştırma merkezi olarak faaliyet göstermiştir. Coğrafi keşifler, nüfus tespitleri ve etnografik çalışmalar aracılığıyla elde edilen veriler, imparatorluğun sınır bölgelerindeki idari ve askerî politikalarına yön vermiş; özellikle Türkistan coğrafyası başta olmak üzere, Türkistan ve Kafkasya'daki hâkimiyetini pekiştirme noktasında önemli bir bilgi kaynağı olmuştur (Çelebi ve Saginbaevna, 2020, s. 192). İmparatorluk Rus Coğrafya Derneği (IRGS), yalnızca akademik bir kuruluş değil, coğrafya ve keşif merakı taşıyan bireyleri bir araya getiren bir bilimsel merkez niteliğindedir. Çarlık Rusyası'nın genişleme politikalarına bilimsel bir temel oluşturmalarının yanı sıra, coğrafi keşifleri teşvik eden, bu alanda çalışmak isteyen entelektüeller için bir platform sunan bir yapı olarak da işlev görmüştür. Bu çerçevede, Pyotr Petroviç Semyonov, dönemin en önemli keşifçilerinden biri olarak ön plana çıkmıştır. Coğrafyaya olan ilgisi ve keşfetme arzusu, onu IRGS çatısı altında sistemli bir araştırmacı haline getirmiştir. Gerçekleştirdiği keşif gezileri sayesinde Türkistan'ın coğrafi ve etnografik yapısına dair önemli veriler elde etmiş ve bu bilgileri yalnızca Rus bilim çevreleriyle değil, aynı zamanda Avrupa'daki akademik camia ile de paylaşmıştır. Semyonov'un özellikle Tanrı Dağları ve çevresindeki gözlemleri, Rusya'nın bölgeye dair bilimsel bilgi birikimini genişletmiş, aynı zamanda Çarlık yönetiminin stratejik planlamalarına katkı sunan veriler üretmiştir. Semyonov ve çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Berber, 2024, ss. 559-576).

Venyukov'un ilk görevi üç hafta içinde Mançurya ve Doğu Moğolistan haritasını iki nüsha halinde hazırlamak olmuştur. Bu haritalardan ilki Genel Vali Muravyev; ikincisi ise Kont E. V. Putiatina için hazırlanmıştır. Muravyev Venyukov'un Mançurya haritasını hazırladığını öğrenince ona Amur'a birlikte gitmeyi teklif etmiştir (Şestakov, 2022, s. 16). Genç subay bu fırsatı şöyle yorumlamıştır: "Çalışma arzum için bundan daha büyük bir ödül olamazdı. O dönemde büyük bir siyasi ilgi uyandıran Amur'da bulunma hayalim gerçek oluyordu (Markov, 2007, s. 145)." Amur ve Ussuri bölgelerinden başlayarak, Transbaykal, Issık Göl, Tanrı Dağları ve Altay Dağları'na kadar uzanan bu keşifler, Venyukov'un yalnızca bir subay değil, aynı zamanda Rus coğrafyasının derinliklerine inen bir araştırmacı olarak kimliğini pekiştirmiştir ("Venyukov, Mihail İvanoviç", 1912, s. 313). Onun bu çalışmaları, askerî görevlerin bilimsel katkılarla nasıl harmanlanabileceğini gösteren önemli bir örnek olmuştur (Kolosovskaya, 2020, s. 85).

1858 yılında gerçekleşen Ussuri Nehri ekspedisyonu sırasında Venyukov ilk kez Ussuri Nehri'nin topografik haritalamasını yapmış ve Ussuri bölgesinin fiziki coğrafyasını detaylı bir şekilde tanımlamıştır. Nehrin sağ kıyısında sürekli bir Çin yönetiminin bulunmadığını kanıtlayan Venyukov ayrıca Ussuri Nehri'nin kolları ve bölgede yaşayan halklar hakkında önemli bilgiler toplamıştır. Venyukov'un Ussuri Nehri ve çevresiyle ilgili Doğu Sibirya Genel Valisi Muravyev'e sunduğu bu veriler Çin ile sınırın belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Şestakov, 2022, s. 18).

Venyukov'un 1861'de Kafkasya'ya atanması, onun askerî kariyerinin önemli bir dönüm noktasını işaret etmektedir. O dönemde Kafkasya yıllardır süren ve sona yaklaşmakta olan Kafkas Savaşı'nın en yoğun yaşandığı bölgelerden biriydi. Venyukov'un bu bölgeye gönderilmesi hem Çarlık Rusya'nın askerî stratejisinin bir parçası olarak hem de onun askerî-coğrafi bilgilerini daha da geliştirme fırsatını sağlaması açısından kritik bir döneme denk gelmektedir. Burada Stavropol eyaletinin askerî-istatistiksel incelemesinin yazarı ve Kafkasya konusunda tanınmış bir uzman olan Tümgeneral N. N. Zabudskiy ile yakınlık kurarak Kafkasya'daki askerî faaliyetler ve coğrafya üzerine uzmanlaşmıştır. Zabudskiy, Kuban bölgesi hakkında sağladığı bilgilerle ona rehberlik etmiş, onun askerî-coğrafi verileri sistematik bir şekilde toplamaya başlamasına yardımcı olmuştur. Böylece Kafkasya'nın askerî haritalarını ve bölgedeki stratejik analizleri daha da geliştirme fırsatı doğmuştur. Venyukov'un bu dönemde Kafkasya'ya dair sistematik bilimsel veriler toplama çabası, onun yalnızca bir subay olarak değil, bir bilim insanı olarak da büyüyen bir perspektife sahip olduğunu göstermektedir. Kafkasya'da geçirdiği süre boyunca kazandığı bu bilgi birikimi onun askerî stratejiler üzerine olan yaklaşımını derinleştirecek ve Çarlık Rusya'nın bu zorlu bölgedeki hâkimiyetini pekiştirmeye yönelik önemli bir katkı sağlayacaktır (Kolosovskaya, 2020, s. 85).

Mihail İvanoviç Venyukov'un Sivastopol Alayı'nın 4. taburunun komutanı olarak atanması onun askerî kariyerinde hem fiziki hem de stratejik anlamda önemli bir dönemeçtir. Burada Çarlık Rusya'nın askerî gücünü kullanarak Kafkasya'nın yeniden şekillendirilmesi direnişten itaatkârlığa doğru geçişinin altyapısının hazırlanması hedeflenmiştir. Venyukov'un katıldığı askerî seferlerin savaşa sınırlı kalmayıp, uzun süreli barış dönemlerine geçişle yolların açılması, köylerin ve karakolların kurulması gibi stratejik faaliyetlerle şekillenmesi, onun askerî başarılarının kalıcı ve sürdürülebilir etkiler yaratma hedefini taşıdığını göstermektedir (Kolosovskaya, 2020, s. 85).

Venyukov'un, Kuzey Kafkasya'daki Labı Nehri ile Hazar Denizi arasındaki bölgenin tanımını yapma girişimi dönemin askerî ve bilimsel pratiğiyle uyumlu bir adım atma kararlılığının göstergesidir. Bu tür coğrafi ve bilimsel çalışmalar bölgenin sosyo-ekonomik yapısını anlamak ve daha uzun vadeli planlar oluşturmak için de kritik bir öneme sahiptir. Genç subayın bu çabası, Kafkasya'nın derinliklerinde bulunan toprakları anlamak ve bu bilgiyi Çarlık Rusya'nın yayılcı politikalarına entegre etmek amacı taşımaktadır. Venyukov'un girişimi, bu tür çalışmaların bilimsel ve pratik önemini anlayan N. N. Zabudskiy tarafından tam destek bulmuş ve Zabudskiy'in yardımıyla, General N. I. Evdokimov, Venyukov'a karargâhının resmî belgelerini kullanma izni vermiştir. Bu, Venyukov'un görevi daha sistematik bir şekilde ve yüksek doğrulukla yerine getirmesini mümkün kılmıştır. Venyukov'un anılarında, "Boş durmak istemediğim fikri hoşuna gitmişti." sözleriyle dile getirdiği bu durum, onun sadece askerî disipliniyle değil, bilimsel bir yaklaşım ve yenilikçi bir tutum sergileyen bir subay olarak takdir edildiğini göstermektedir. Bu takdir, ona yalnızca bir askerî başarı sağlamakla kalmamış; hızla terfi etmesine de zemin hazırlamıştır. Henüz dört ayını bile tamamlamadan aldığı terfi, Venyukov'un bu bilimsel ve askerî girişimlerinin hem üstleri hem de askerî bürokrasi tarafından ne kadar değerli görüldüğünü göstermektedir (Kolosovskaya, 2020, s. 86).

1861 yazında, Psemenskaya ve Andryukovskaya köylerinde devam eden saha etütleri Venyukov'un bölgeyi daha yakından tanıma çabası ve harita çalışmaları açısından kritik bir aşama olmuştur. Bu dönemde hazırladığı Kuban ve Belaya arasındaki bölgenin tanımı bölgedeki yerleşim düzenini ve coğrafi yapıyı daha net bir şekilde anlayabilmesi için temel bir adım teşkil etmiştir. N. I. Evdokimov'un karargâhındaki belgeleri incelemesi, ona Kafkas Savaşı'nın iç yüzünü anlamada önemli bir kaynak sağlamıştır. Özellikle General A. A. Velyaminov'un 1830'larda hazırladığı Kafkasya'nın ele geçirilmesi projesi, Venyukov'un bölgedeki stratejik yaklaşım üzerine derinlemesine düşünmesine yol açmıştır. Velyaminov'un önerdiği "İleriye doğru yavaş ama geri dönülmez bir şekilde gitmek" stratejisi, fethedilen alanların kalıcı yerleşimlere dönüştürülmesiyle ilgili zamanla kanıtlanmış bir yöntemi yansıtmaktadır. Bu düşünceler, Venyukov'un "Kuban Bölgesi'nin Stratejik Taslağı" adlı eserini yazmasına ilham vermiştir. Eserinde, Kafkas Savaşı'nın seyrini ve olası sonuçlarını ele almış ve Rusya'nın bölgedeki varlığını

kalıcı hale getirmek için önerilen stratejik adımları sunmuştur. Ancak Venyukov'un bu bilimsel çalışması, o dönemde St. Petersburg'da kabul edilmemiş ve basılmasına izin verilmemiştir. Bu reddedilme, Venyukov'un çalışmalarının dönemin askerî ve bürokratik yapıları tarafından tam olarak anlaşılmadığını göstermektedir. Oysaki Venyukov'un önerdiği stratejiler, yalnızca askerî bir perspektife değil, aynı zamanda bölgenin toplumsal yapısını ve Çarlık Rusya'nın uzun vadeli yerleşim stratejilerini de içeren bir bakış açısını yansıtmaktadır (Kolosovskaya, 2020, s. 86).

Venyukov, Rusların Çerkes halkına karşı uyguladığı yerleşim politikasını bir halk tarafından diğerine karşı yapılan sistematik bir eleme olarak görmüştür. Bu politika bir halkın dağlara çekilmesi, diğerinin ise ova bölgelerine inmeye zorlanması şeklinde bir yer değiştirme operasyonu olarak tasvir edilmiştir. Venyukov'a göre bu dünya tarihinde benzeri görülmemiş bir durumdur. Çünkü tarihî örnekler, başka milletlerin yerli halkları ya tamamen yok etme ya da onları zorla yerinden etme stratejilerine başvurmışken, Ruslar Çerkeslerle uzun süre eşit şartlar altında savaştıktan sonra onlara toprak vererek, aslında onlara medeni bir çözüm sunduklarını ileri sürüyordu. Venyukov'un bakış açısı, imparatorlukların yayılmacı politikalarına karşı bir eleştiri olarak okunabilir. Çerkeslere verilen toprakların en medeni kabilelerin bile kıskanacağı derecede değerli olduğu vurgusu, Rusların bu halkla olan ilişkilerini sadece bir askerî mücadele olarak değil, aynı zamanda insancıl bir yaklaşım ve kültürel bir değişim olarak değerlendirmeye çalıştığını göstermektedir⁵. Venyukov'un bu tavrı, askerî başarının yanı sıra, Çarlık Rusya'nın toplum mühendisliğinin ahlaki temellerini sorgulayan bir bakış açısını da yansıtmaktadır. Diğer büyük imparatorluklarla kıyaslandığında, Rusların medeni bir çözüm sundukları iddiası, onun daha geniş bir kültürel ve etik çerçevede meseleye yaklaşmakta olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan, Venyukov askerî bir stratejist değil, bu stratejilerin toplumsal etkilerini ve ahlaki sorumluluklarını da tartışan bir figürdür (Kolosovskaya, 2020, s. 87).

Venyukov'un 1863 yılının başında 2. tüfek taburunun komutasını alarak Kuban bölgesindeki seferlere katılması onun askerî kariyerinin yanı sıra, coğrafi ve etnografik araştırmalarına olan bağlılığını da pekiştiren bir dönem olmuştur. Ancak bu askerî birliğin Eylül ayında lağvedilmesi Venyukov'u Kafkasya'daki görevinden vazgeçmeye zorlamış ve onun Petersburg'a gitmesine yol açmıştır. Bu geri dönüş Venyukov'un Kafkasya'daki araştırmalarının bilimsel anlamda daha geniş bir yankı uyandırmasını sağlamış; Rus Coğrafya Derneği'ne sunduğu çalışmaları büyük takdir görmüştür. Petersburg'daki bilim çevrelerinden aldığı bu takdir, onun askerî kariyerinin ötesinde, bir coğrafya ve etnografya uzmanı olarak da ciddi bir saygınlık kazandığını göstermektedir. Venyukov'un "Beyaz Irmak ve Kuban Nehri Arasındaki Bölgenin Taslağı" adlı eseri, onun saha gözlemleriyle biçimlendirilmiş önemli bir bilimsel katkıdır. Çalışmasında Kuzey Kafkasya sıradağlarının topoğrafya ve orografyasını, bölgedeki yerel halkların yaşam biçimleri ve ekonomik faaliyetlerini ayrıntılı bir şekilde tanımlamıştır. Ayrıca, Batı Kafkasya'daki göç hareketlerinin dilsel ve kültürel etkilerini incelemesi, Venyukov'un bölgeye dair multidisipliner bir yaklaşım benimsediğini ortaya koymaktadır. Eserinde kullandığı el yazmaları ve daha önce bilinmeyen kaynaklardan faydalanması, onun araştırmalarının özgünlüğünü ve katkılarını daha da ortaya çıkarmaktadır. Venyukov'un bu çalışmalarında, Kafkasya'nın sosyal ve kültürel yapısını ele alırken, askerî perspektifinin ötesinde, bölgedeki halkların dil ve kültürüne verdiği önemi görmek mümkündür. Bu, onun coğrafi araştırmalarının sadece fiziki alanla sınırlı kalmadığını, etnografik ve sosyo-kültürel boyutları da içine alan derinlemesine bir inceleme sunduğunu göstermektedir. Bu tür bir yaklaşım, Venyukov'u, bir subay olmanın ötesinde, Kafkasya'nın etnik yapısı, kültürel dinamikleri ve tarihî evrimini anlamaya çalışan bir bilim insanı olarak da tanımlamaktadır (Kolosovskaya, 2020, s. 87).

Venyukov'un Kuzeybatı Kafkasya'nın etnografik haritası, sadece askerî bir strateji aracı olmanın dışında bölgenin sosyo-kültürel yapısının anlaşılması açısından da son derece önemli bir bilimsel katkı sunmaktadır. Bu harita 13 farklı etnografik grubu ve bunların coğrafi konumlarını detaylandırarak bölgedeki etnik çeşitliliği görsel olarak ortaya koymuştur. Venyukov'un haritası bu alanda yapılan ilk özel çalışmalardan biridir. Bu sebeple M. O. Kosven'in doğru değerlendirmesiyle Kuzey Kafkasya'nın etnografik harita çalışmalarının öncüsü sayılmaktadır. Venyukov'un bu etnografik harita ile sağladığı katkı, sadece askerî ve coğrafi bilgilerle sınırlı kalmamış, bölgedeki halkların kültürel, filolojik ve sosyo-ekonomik yapılarına dair de önemli veriler sunmuştur. Haritanın hazırlanması, özellikle Kafkas Savaşı'nın sonlarına doğru ve sonrasında, bölgedeki etnografik çalışmaların öneminin arttığını göstermektedir. Venyukov'un izlediği bu yolu takip eden araştırmacılar, bölgenin daha kapsamlı bir şekilde haritalanmasına ve etnografik profillerinin oluşturulmasına olanak tanımıştır. Örneğin, 1873'te General A. V. Komarov'un Dağıstan bölgesinin etnografik haritasını, 1875'te ise Askerî Mühendis A. F. Rittih'in tüm Kafkasya'yı kapsayan ilk etnografik haritasını yayımlaması bu alandaki araştırmaların derinleştiğini ve yaygınlaştığını kanıtlamaktadır. Bu harita çalışmalarının ardında, bölgenin etnik çeşitliliği ve bu çeşitliliğin coğrafi dağılımını anlamının yanı sıra, Venyukov'un bölgedeki halklar arasındaki ilişkileri ve bu halkların kültürel dokusunu keşfetme isteği yatmaktadır. Bu, sadece askerî bir seferin verilerini toplamakla kalmayıp, Kafkasya'daki halkların tarihini, kültürel ve sosyal yapısını anlamaya yönelik önemli bir çabadır. Bu bağlamda, Venyukov'un etnografik haritası, Kafkasya'yı sadece askerî bir bağlamda değil, kültürel ve sosyo-

⁵ Çarlık Rusya'nın bölgedeki politikaları Çerkesleri etkileme, kendi tarafına çekme ve elde tutma stratejisiyle de bağlantılı olduğu söylenebilir. Bu durum, bölgesel hâkimiyet kurma çabasının bir parçası olarak sosyo-politik unsurların da devreye sokulduğunu göstermektedir.

ekonomik bir perspektiften de inceleyen ilk çalışmalardandır (Kolosovskaya, 2020, s. 88).

Venyukov'un Batı Kafkasya'nın yerleşim tarihi üzerine yaptığı çalışmalar, Kafkas Savaşı'nın son aşamasındaki olayları derinlemesine inceleyen önemli bir kaynaktır. Özellikle 1861 yılındaki Kuban bölgesine yerleşim süreci ve bu süreçteki isyanlar, Venyukov'un araştırmalarının odak noktalarından biridir. N. I. Yevdokimov'un kendisine Kafkasya Hattı ve Karadeniz'in eski birlik karargâhının arşiv belgelerine erişim izni vermesi, Venyukov'un bu döneme ait henüz keşfedilmemiş önemli materyalleri gün yüzüne çıkarmasına olanak tanımıştır. Bu belgeler arasında özellikle Karadeniz ve Hoper Kazakları arasındaki isyanlar, Kuban bölgesinin kolonizasyonu ve bu sürecin askerî, sosyal ve kültürel boyutları yer almaktadır. Venyukov'un 1863'te hazırladığı tarihî rapor, Batı Kafkasya'nın kolonizasyonu ve bu süreçteki halk hareketlerine dair değerli veriler sunmaktadır. Ancak raporun Petersburg'da ilgili kişilere verilmesinin ardından geri alınmaması ve herhangi bir talepte bulunulamayacak duruma gelmesi, dönemin bürokratik engelleri ve bilimsel paylaşımın zorluklarıyla ilgili bir örnektir. Bununla birlikte Venyukov, elinde kalan dağınık materyalleri yayımlamaya karar vererek önemli bir tarihî kaybın önüne geçmiştir. Bu amaçla "Rusya'nın Eski Zamanları" dergisinde, Kuban bölgesine yerleştirilen Kazaklar arasındaki isyanları konu alan belgeler yayımlanmış; bu sayede araştırmacı, Batı Kafkasya'nın yerleşim tarihi ve burada yaşanan olaylar üzerine değerli bir çalışma bırakmıştır. Venyukov'un yayımladığı bu belgeler, Kafkas Savaşı'nın askerî ve etnik bağlamını daha iyi anlamamıza yardımcı olmanın yanı sıra, bölgede gerçekleştirilen yerleşim politikalarının halk üzerindeki etkilerini de gözler önüne sermektedir. Venyukov, bölgedeki isyanların yalnızca askerî bir tepki olmadığını; etnik kimlikler, toprak hakları ve sosyal yapılarla doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda, onun çalışmaları, Kafkasya'nın tarihine yönelik daha kapsamlı ve çok boyutlu bir bakış açısı geliştirilmesine katkı sağlamıştır (Kolosovskaya, 2020, s. 88).

Venyukov'un bilimsel, askerî ve politik faaliyetleri oldukça geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Rus hükümetinin gizli görevlerini yerine getirerek İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, İsviçre, Türkiye, Çin ve Japonya gibi birçok ülkede askerî ve siyasi bilgiler toplamıştır. Türkistan'daki faaliyetlerini ise 1859-1860 ve 1871-1875 yılları arasında olmak üzere iki dönemde gerçekleştirmiştir. Venyukov'un bu sözde seyahatlerinden St. Petersburg'a sunduğu raporlar, yalnızca askerî potansiyelin durumu ve ev sahibi ülkedeki iç siyasi koşullara dair özel bilgilerin yanı sıra uluslararası ilişkilerin gelişimine yönelik eğilimler, dinamikler ve beklentiler hakkında kişisel düşüncelerini de içermektedir (Kuznetsova, 2002, s. 74).

Venyukov'un son yılları, bilimsel ve kişisel çalışmalarla dolu bir dönemi kapsamaktadır. 1868-1869 yıllarında Çin ve Japonya'ya yaptığı dünya çapındaki seyahat, onun coğrafya ve etnografya alanındaki merakını daha da derinleştirmiştir (Dubrovnikov ve Obuhoviç, 2021, s. 165). 1868 yılından itibaren İmparatorluk Rus Coğrafya Topluluğu'nun İstatistik Bölümü'nde asil üye olarak görev yapan Venyukov 1873 yılından itibaren ise topluluğun bilimsel sekreterliğini ve yönetim kurulu üyeliğini üstlenmiştir. Ayrıca, Venyukov, çeşitli Avrupa ülkelerinin coğrafya topluluklarına üye seçilmiş ve önde gelen araştırmacılarla iş birliği yapmıştır. Özellikle Amur, Ussuri ve Sikhote-Alin bölgelerinin incelenmesine yaptığı katkılarla dikkat çekmiştir. Habarovsk ve Blagoveşçensk şehirlerinin kurulmasında yer almış; Habarovsk ve Vladivostok kütüphanelerinin gelişimine katkıda bulunmuş ve buralara yüzlerce eser bağışlamıştır (Malahov, 2022, s. 5).

Venyukov 1874'te Asya Türkiye'sine⁶, 1880'lerde ise Cezayir, Tunus, Senegal, Gambia, Brezilya, Uruguay kıyıları ve Antiller Takımadaları gibi farklı coğrafyalara yaptığı seyahatlerle bilgi dağarcığını genişletmiştir ("Venyukov, Mihail İvanoviç", 1894, s.4). Seyahatlerin sonucunda coğrafya ve askerî-coğrafya alanında birçok basılı eser yayınlamıştır. Bilinen eserleri Rusya'nın Asya Sınırlarına Seyahat (1868), Japonya Denemeleri (1869), Japon Takımadaları Açıklamaları (1871), Rusya'nın Asya Sınırları Askerî Tecrübeleri (1873-1876), Çağdaş Çin Denemeleri (1874), Asya'da İngiliz Hakimiyeti Denemeleri (1875), Rusya ve Doğu (1877), Kırım Savaşı'ndan Berlin Antlaşması'na Kadar Rusya Tarihi Denemeleri (1878-1880)'dir (Venyukov, Mihail İvanoviç, 1912, s. 313). Bunlar dışında Voenniy Sbornik, İzvestie İmparatorskogo Geografiçeskogo Obşestva, Russkom Vestnik, Russkoy Mısli, Russkiy Invalid, Comptes rendus de l'Academie des sciences, Revue de Geographie, Revue scientifique, Comptes rendus de la Societe de Geographie de Paris, Bulletin de la Societe de Geographie commerciale adlı dergilerde ve süreli yayınlarda makaleleri yayımlanmıştır ("Venyukov, Mihail İvanoviç", 1894, s. 4).

Venyukov'un bu çalışmalarındaki asıl amacı, Rus Türkistanı'nın ve Çarlık Rusya'nın sınırlarının nasıl şekillenmesi gerektiğini açıkça belirtmektir. Dahası, çarlığa tüm dış bölgeler için kapsamlı bir eylem projesi öneriyordu. Bu projenin temel amacı, dış bölgeleri Rusya'nın merkeziyle daha sıkı bir şekilde bağlamaktır. Ancak bu hedefe ulaşmanın yolları ve araçları, her alandaki güç dengesine bağlı olarak değişiklik gösterebilirdi. Venyukov, Türkistan'ı bir Rus bölgesi olarak görüyordu. Aynı zamanda, bölgenin ekonomik kalkınmasının ve yerli halkla istikrarlı ilişkiler kurulmasının geleceğe yönelik bir mesele olduğunu ifade ediyordu. St. Petersburg'a düzenli olarak gönderdiği raporlar, bölgedeki duruma dair ayrıntılı bilgileri, analitik değerlendirmeleri ve Çarlık Rusya'nın sömürge sınırlarında olayların gelişimine ilişkin beklentilerini içeriyordu. Geneltirmey'a sunduğu raporlarda oldukça açık sözlü olan Venyukov, bu belgelerde Rusya'nın stratejik çıkarları doğrultusunda verilen

⁶ Asya Türkiye'si ifadesi, genellikle Osmanlı Devleti'nin Asya kıtasındaki topraklarını ifade etmek için kullanılmış bir terimdir. XIX. ve XX. yüzyılın başlarında Batılı tarihçiler ve coğrafyacılar tarafından sıklıkla kullanılmıştır.

mücadeleye doğrudan değiniyordu. Venyukov'un Rusya'nın Türkistan'daki politikasının kapsamı, yoğunluğu ve yönüne dair görüşleri, Rus hükümetinin ve kamuoyunun, çarlığın dış politikasına ve önceliklerine dair yürüttüğü fikir tartışmalarıyla doğrudan ilişkiliydi. Nihayetinde öyle de oldu. Onun önerileri işgal sürecinde Çarlık Rusya'nın son derece işine yaradı (Kuznetsova, 2002, ss. 74-75).

1877'de Paris'e yerleşen Venyukov, Rusya'ya geri dönmeyi tercih etmeyerek yurt dışında araştırmalarına ve seyahatlerine devam etmiştir (Markov, 2007, s. 49). Fransız Akademisi'nin yayınevinde basılan bilimsel eserleri, onun uluslararası bilim camiasındaki saygınlığını artırmıştır. 17 Temmuz 1901'de Paris'teki bir hastanede hayatını kaybeden Venyukov, Nice'te defnedilmiştir. Onun mirası coğrafya ve etnografya alanlarında katkı sağladığı pek çok önemli çalışma ile hâlâ yaşamakta; Kafkasya, Türkistan ve Afrika'nın tarihi, coğrafi yapıları üzerine yaptığı analizler bugüne kadar bilimsel çalışmalar için değerli bir kaynak olmayı sürdürmektedir (Kolosovskaya, 2020, s. 89).

Venyukov'un adı yaptığı yararlı çalışmalar neticesinde birçok coğrafi yere verilmiştir: Venyukovo Köyü (Vyazemskiy ilçesi), Venyukovka Nehri (Habarovsk Bölgesi Terneyskiy ilçesi), Sikhote-Alin Dağları üzerindeki geçit (Primorskiy Bölgesi) ve Kuril Adaları'ndaki bir burun bunlar arasındadır. Vasiyeti doğrultusunda, doğduğu köy olan Nikitino'da (Ryazan Bölgesi) ve Habarovsk Bölgesi'ndeki Venyukovo Köyü'nde birer okul inşa edilmiştir. Ayrıca, Habarovsk'taki Genel Vali Kont Nikolay Nikolayeviç Muravyov-Amurskiy anıtında, Venyukov'un ismi Uzak Doğu bölgesinin incelenmesine yaptığı katkıları vurgulamak amacıyla yer almıştır. İmparatorluk Rus Coğrafya Topluluğu, Venyukov'un vasiyeti doğrultusunda kişisel fonlarını alarak büyük keşiflere verilen Venyukov Ödülü'yle onun anısını onurlandırmıştır (Malahov, 2022, s. 5).

Venyukov'un Türkistan ve Askerî Düzene Dair Görüşleri

Mihail İvanoviç Venyukov, Türklerin yaşadığı ve "Dağlık Turan" bölgesi olarak adlandırdığı coğrafyanın sınırlarını dikkat çekici bir titizlikle tanımlamıştır. Bu tanımlama, yalnızca coğrafi bir çerçeve sunmakla kalmamış, XIX. yüzyılın stratejik ve siyasi gerçekliklerine de ışık tutmuştur. Venyukov'un çizdiği sınırlara göre, bu bölgenin kuzeyi, Çu Nehri boyunca Sır Derya bölgesinin kuzey sınırıyla belirlenirken, doğusunda Sır Derya bölgesi ile Hokand Hanlığı'nın doğu sınırları ve Amu Derya'ya dökülen nehirlerin kaynakları yer almaktadır. Güney sınırları, Kunduz ve Belh'i de içine alacak şekilde Amu Derya vadisini kapsarken; batıda Buhara, Hive ve Rusya'nın Türkmen ile Kırgız bozkırlarıyla son bulmaktadır. Turan coğrafyasının bilimsel araştırmalar açısından kuzey ve güney olarak iki keskin biçimde farklı parçalara ayrıldığı rahatlıkla söylenebilmektedir. Kuzey bölgesi, coğrafi anlamda daha kapsamlı bir şekilde belgelenmiş ve anlaşılmış bir alandır. Bu kısım, Rusya'nın kontrolündeki toprakları, Hokand Hanlığı'nı ve Zerefşan ile Ak-Derya boyunca Buhara Hanlığı'nın bir bölümünü kapsamaktadır. Bölge, özellikle Çarlık Rusya'nın yayılmacı politikaları çerçevesinde detaylı ölçümlerle incelenmiş, haritalarla kayıt altına alınmış, genel ve özel tanımlarla zenginleştirilmiştir. Buna karşılık, güney kısmı, büyük ölçüde terra incognita (bilinmeyen topraklar) olarak kalmaya devam etmiştir. Karategin, Bohan, Darvaz, Şugnan, Bedaşan, Kulyab ve Buhara topraklarının güney bölümleri, coğrafya açısından birçok tartışmalı meseleyi barındıran bir alan olarak dikkat çekmektedir. Bu bölgelerin detaylı haritalarının eksikliği, topografik çeşitliliğin zorlukları ve yerel halkların yaşantılarına dair sınırlı bilgi, bölgenin tam anlamıyla anlaşılmasını engellemiştir (Venyukov, 1873, ss. 321-322).

Bu sınırların belirlenmesi, yalnızca fiziki bir tanım olmanın ötesinde, bölgenin askerî ve idari önemine dair ipuçları sunmaktadır. XIX. yüzyılda Çarlık Rusya'nın Türkistan üzerindeki genişleme politikalarının bir parçası olarak, Turan coğrafyasının bu şekilde tanımlanması, bölgenin jeopolitik öneminin altını çizmektedir. Özellikle Buhara ve Hive gibi hanlıklar, yalnız bölgesel güç merkezleri değil ticaret yollarını kontrol eden stratejik noktalar. Venyukov'un bu coğrafyayı gezip derinlemesine incelemesi, onun bir asker ve stratejist olarak bölgenin hem doğal kaynaklarını hem de insan unsurlarını anlamaya yönelik çabalarını ortaya koymaktadır.

Venyukov'un bahsi geçen coğrafyayı gezerken yaptığı çalışmalarında dikkat çeken önemli hususlardan birisi Türkistan hanlıklarının askerî ve idari yapılarının detaylı bir şekilde incelenmiş olmasıdır. Hanlıkların siyasi organizasyonu, hanların otoritesi ile yerel beylerin yetkileri arasında dengelenmiş bir yapıya dayanıyordu. Ancak bu yapı, Rusya gibi merkezî bir devletin hiyerarşik idari sistemine kıyasla daha esnek ve bölgesel farklılıklara uyumlu bir nitelik taşıyordu. Askerî açıdan bakıldığında, hanlıkların yerel halktan oluşan milis güçleri ile paralı askerlerden oluşan birlikleri, savunma ve saldırı stratejilerinde belirleyici rol oynuyordu. Bununla birlikte, Rus ordusunun disiplinli ve modern yapısına karşı yerel güçlerin yetersiz kaldığı da belli oluyordu. Venyukov, Türkistan yönetim sistemine ilişkin yaptığı değerlendirmelerde, Çu'dan Amu Derya'ya kadar olan bölgelerde uzun süre boyunca mutlak despotizmin hüküm sürdüğünü ifade etmiştir. Bu durumun halkın kaderini büyük ölçüde yöneticilerinin kişisel özelliklerine bağladığını belirtmiştir. Zalim yöneticiler döneminde halkın acımasız idamlara, işkencelere, ani yıkımlara ve soygunlara maruz kaldığını vurgulamıştır. Ayrıca, Türkistan'daki yöneticilerin zalimliklerinin çoğunlukla aşırı harcamalar ve harem hayatıyla bağlantılı olduğunu dile getirmiştir. Yönetim kademelerindeki danışman ve yardımcılarının genellikle rüşvet ve hileyle yüksek mevkilere geldiğini ifade eden Venyukov, Rusların kuzey bölgelerini ele geçirmesiyle Türkistan'a Avrupa tarzı yönetim sisteminin ilk tohumlarının ekildiğini belirtmiştir. Bu yeni

yönetim anlayışının yöneticilerin kişisel kaprislerine dayanan sistemden farklı olarak daha sağlam temellere dayandığını savunmuştur. Rusların, yerli halklar arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırarak Özbekler, Tacikler, Araplar ve Yahudiler arasında hukuki eşitlik sağladığını söylemiştir. Aynı zamanda, doğru bir vergi sistemi uygulayarak yöneticilerin açgözlülüğünden kaynaklanan zorlayıcı haraçları ortadan kaldırdıklarını ifade etmiştir (Venjukov, 1873, ss. 372-373).

Rus yönetiminin bölgenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunduğunu belirten Venjukov, serbest ticareti teşvik ettiklerini ve sanayi dallarını destekleyerek bölgedeki ekonomik gelişimi hızlandırdıklarını öne sürmüştür. Ancak bu yönetimin adının askerî halk yönetimi olmasına rağmen, henüz tamamen Avrupa tarzı bir idari sisteme ulaşmadığını vurgulamıştır. Avrupa'dan gelen halklar için bazı rahatsızlıklar bulunsa da yerli halkın yaşam koşullarındaki keskin iyileşmeyi fark edeceğini ifade etmiştir. Venjukov, yerel halkın kendini yönetme hakkına ilişkin daha fazla garanti verilmesinin şeflerin, beylerin ve kadıların seçimlerini içeren bir sistemin güçlendirilmesinin Rusya'nın Türkistan'daki pozisyonunu sağlamlaştıracağını iddia etmiştir. Ayrıca Rus topraklarına yerleşen yeni vatandaşların küçük polis denetimlerinden bağımsız olmalarının önemine dikkat çekmiştir. Yerel halkın, Rusların adaletini ve kanunlarının hukuki geçerliliğini eski yerel yöneticilerin bencillik ve adaletsizlikleriyle kıyaslayarak Rusları bir kurtarıcı olarak göreceğini ifade etmiştir. Rus yönetiminin eylemlerindeki hız ve emirlerinin kesinliğinin her ne kadar Avrupa özgürlüğüyle bağdaştırılamasa da Türkistan halkının sempatisini kazanacağını savunmuştur. Bu halkın tarihî olarak güçlüye saygı gösteren bir kültüre sahip olduğunu belirterek, Rusya'nın bölgede daha geniş bir otorite tesis edeceğini ileri sürmüştür (Venjukov, 1873, s. 373).

Venjukov, Rusya'nın Türkistan'daki modern yönetim sistemine dair açıklamalarında, bölgenin başında bir ordu komutanı olan genel valinin bulunduğunu belirtmiştir. Bu genel valinin, bölgedeki tüm orduyu yönetmekle sorumlu olduğunu ve Taşkent'te ikamet ettiğini ifade etmiştir. Sır Derya bölgesinin ise orada yaşayan bir askerî vali tarafından yönetildiğini ve bu valinin de Taşkent'te ikamet ederek bölgedeki askerî kuvvetleri komuta ettiğini vurgulamıştır. Zerefşan bölgesinin ise kendine ait bir yönetime sahip olduğunu; ancak bu yönetimin doğrudan genel valiye bağlı bulunduğunu ifade etmiştir. En yüksek yönetim kararlarının uygulanmasında, askerî şeflerden oluşan ilçeler arası yöneticilerin görev aldığını belirtmiştir. Bu yöneticilerin küçük subaylardan oluşan yardımcılarla birlikte çalıştığını ve her ilçede genellikle üç veya dört yardımcının görevlendirildiğini aktarmıştır. Venjukov yargı işlerine ilişkin olarak ise Ruslar arasında yerel mahkemelere başvurulduğunu söylemiştir. Ancak yerel halkın kendi kadıları veya beyleri ile yaşadıkları anlaşmazlıklarda genellikle Rus mahkemelerini tercih ettiğini ifade etmiştir. Rus yönetiminin yargı alanında sağladığı bu tercih imkânının yerel halk nezdinde önemli bir güven unsuru oluşturduğunu ileri sürmüştür (Venjukov, 1873, ss. 373-374).

Venjukov, Hokand Hanlığı'ndaki yönetim sistemine dair yaptığı değerlendirmelerde, hükümetin başında bulunan hanın ülkenin iç yönetimi üzerinde mutlak yetkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Ancak dış politikanın Taşkent'te ikamet eden ve dış işleriyle ilgili bilgiler sağlayan kişiler tarafından belirlenen bir dizi faktöre dayandığını ifade etmiştir. Dış ilişkilerin genel olarak oldukça sınırlı olduğunu vurgulamış ve bu ilişkilerin daha çok Kaşgar hükümdarı Yakup Bey ile olan bağlantılarla sınırlı kaldığını söylemiştir. Yakup Bey'in, Hokand hanını küçümsediğini ifade eden Venjukov, Hokand'ın dış ilişkilerinin bir diğer önemli boyutunun eski düşmanı olan Buhara emiri ile ilişkiler olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra, Horasan ve Dervaz gibi bölgelerin sahipleriyle olan ilişkilerinin de dikkate değer olduğunu söylemiştir. Bu bölgelerin yöneticilerinin sık sık Hokand hanından işlerine müdahale etmesini talep ettiklerini vurgulamıştır. Venjukov bu tür taleplerin Hokand Hanlığı'nın bölgesel politikasını karmaşık hale getirdiğini dile getirmiştir (Venjukov, 1873, s. 374).

Venjukov, Hokand Hanlığı'nın yönetim yapısını değerlendirirken, hanlığın idari düzenlemesine ve yöneticilerin sahip olduğu yetkilere de dikkat çekmiştir. Hanlığın, farklı büyüklükteki bölgelere ayrıldığını ve bu bölgelerdeki yöneticilerin çeşitli unvanlarla adlandırıldığını ifade etmiştir. Ayrıca bu yöneticilerin geniş yetkilere sahip, bu yetkilerin hanın hazinesine düzenli olarak vergi ödemeleri şartına bağlı olduğunu belirtmiştir. Yönetim kademelerinin ekonomik duruma bağlı olarak şekillendiğini, zenginlik kazanan yöneticilerin ya hanın çevresinde daha güçlü bir konuma sahip olma fırsatı yakaladığını ya da daha avantajlı bir bölgeye atanabildiğini söylemiştir. Bu değerlendirmelerden sonra şunları aktarmıştır:

“Hanlık farklı büyüklüklerdeki bölgelere ayrılmıştır ve bu bölgelerdeki yöneticiler ‘bek’, ‘aksakal’, ‘hakim’, ‘datha’ gibi unvanlarla adlandırılmaktadır. Bu yöneticiler çok geniş bir güce sahiptir ve eğer kendi bölgelerindeki vergileri düzenli olarak hanın hazinesine öderlerse kendi yerlerinde kalabilirler. Ancak zenginlik kazandıklarında ya hanın yakınlarına daha yakın olma fırsatı elde ederler ya da daha kârlı bir yer edinebilirler. Bölgelerden alınan vergiler ‘çarik’ adı verilen buğday ölçüleriyle ve ‘tilla’ adı verilen para birimleriyle hesaplanmaktadır. 1840 yılına ait verilere göre bu vergilerin miktarları şu şekildedir (Tablo 1; Venjukov, 1873, ss. 374).”

Tablo 1.
1840 yılı verilerine göre vergiler ve miktarları

Bölge	Buğday	Para
Hokand ve çevresi	800,000 çarik	110,000 tilla
Namangan	800,000 çarik	54,000 tilla
Oş	12,000 çarik	-
Andican	-	25,000 tilla
Şerihan, Talmazar ve Kuva	300,000 çarik	4,000 tilla
Margilan ve Yarmazar	200,000 çarik	22,000 tilla
Hocent'in bazı kısımları ve diğer bölgeler	100,000 çarik	1,000 tilla
Toplam	2,212,000 çarik	216,000 tilla

Venyukov, Hokand Hanlığı'ndaki vergi sisteminin halk üzerindeki etkilerine ve bu sistemin neden olduğu hoşnutsuzluğa da değinmiştir. Hanlığın gelir kaynaklarını değerlendirirken, alınan vergilerin miktarının halk için büyük bir yük oluşturduğunu ve bu durumun ekonomik zorlukları daha da derinleştirdiğini belirtmiştir. Ayrıca, hanın subaylarının fırsat buldukça yerel halktan haraç almaktan çekinmediklerini ve bu durumun halk arasında ciddi bir memnuniyetsizlik yarattığını ifade etmiştir. Venyukov, hanlığın ekonomik yapısını yorumladıktan sonra şöyle devam etmiştir:

“Her bir çarik (buğday ölçüsü) dört pud ağırlığındaydı; bu da yaklaşık 8.000.000 pud (bir pud yaklaşık 16.38 kilogram) tahıl ağırlığına tekabül ediyordu. Ayrıca para geliri 800.000 rubleye kadar çıkıyordu. Bu gelir, hanlık nüfusunun 700.000 kişi civarında olduğunu göz önünde bulundurunca halk için çok büyük bir yük oluşturunca. Daha da zorlaştırıcı bir etken olarak halkın vergileri ödemesinin yanı sıra hanın subayları da fırsat bulduklarında yerli halktan haraç almakta ve onları soymakta bir sakınca görmüyorlardı. Bu durum halk arasında ciddi bir hoşnutsuzluk yaratıyordu. Bununla birlikte Taşkent gibi bazı yerlerde eski vergi yükü oldukça çeşitlenmişti ve bu vergiler Rus ordusu tarafından bölgeyi fethettikten sonra önemli ölçüde ortadan kaldırıldı. Bu değişiklik halk arasında büyük bir sevinçle karşılandı (Venyukov, 1873, s. 375).”

Venyukov, Hokand Hanlığı'nın askerî kapasitesi hakkında yaptığı değerlendirmelerde, hanlığın mevcut askerî gücüne dair kesin bir bilgiye sahip olunmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte, Hokand halkının sahip olduğu silah teknolojilerine de değinmiş ve halk arasında hızlı ateş edebilen tüfeklerin bulunduğunu ifade etmiştir. Ancak bu tüfeklerin yalnızca sınırlı sayıda olduğuna dikkat çekmiş ve bu durumun hanlığın askerî kapasitesini önemli oranda etkilediğini söylemiştir (Venyukov, 1873, s. 375).

Venyukov, Buhara yönetim sisteminin Hokand ve Hive hanlıklarından temelde farklı olmadığını ifade ederek, yönetim şekilleri arasında yalnızca devlet başkanının “han” yerine “emir” olarak adlandırılmasının bir fark oluşturduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Buhara'nın mevcut emiri Muzafferüddin'in zeki ama acımasız bilinen Nasrullah'ın oğlu olduğunu ve ülke içerisinde popüler bir yönetici olmadığını aktarmıştır. Emir'in karşı karşıya kaldığı sorunlara da dikkat çekerek, bir dönem kendi oğlunun bile ona isyan ettiğini ve beylerin itaatsizliğinin ciddi boyutlara ulaştığını söylemiştir. Özellikle 1869 yılında Şehrisebz'deki iki beye karşı ordu gönderilmek zorunda kalındığını ve isyan eden şehirlerin emirlik yönetimine geri alındığını belirtmiştir. Venyukov, Buhara'nın mali durumunun kötü olduğuna ve buna rağmen son derece yüksek vergiler alındığına vurgu yapmıştır. Örneğin, tarla hasadından %50'ye varan vergiler alındığını, emirin ise 1868-1870 yılları arasında zorla 500.000 ruble tazminat ödediğini ifade etmiştir. Ayrıca, söylentilere göre emirin Hisar Kalesi'nde kişisel ihtiyaçları için para biriktirdiğini ve muhtemelen tahttan feragat etmek zorunda kalacağı bir duruma hazırlandığını dile getirmiştir. Buhara'nın askerî gücüne ilişkin değerlendirmelerde ise Kostepkin'in bildirdiğine göre, 1870 yılında Buhara'nın 13.000 kişilik bir askerî güce ve 200 topa sahip olduğunu söylemiştir. Emir'in Hindikuş'tan tüfek aldığına dair yayılan söylentilere rağmen bu bilginin doğruluğunun şüpheli olduğunu ifade etmiştir. Venyukov, Buhara askerlerinin son yıllarda Rus askerî talimatlarına göre eğitime başlandığını ve modernize edilmeye çalışıldığını dile getirmiştir. Bu askerlerin kırmızı renkli üniformalar, deri pantolonlar ve tilki kürklü şapkalar giydiğini; topçuların ise genellikle İranlılardan oluştuğunu, mavi kaftanlar giyerek kırmızı yakalıklar taktığını söylemiştir. Ancak bu modernize edilmeye çalışılan ordunun ülkenin gelirlerinin büyük bir kısmını tüketmesine rağmen savaş alanında bekleneni veremediğini belirtmiştir (Venyukov, 1873, ss. 375-376).

Venyukov, Amu Derya Nehri'nin yukarı bölgelerinde yer alan küçük yönetimlere dair sınırlı bilgi bulunduğunu ifade ederek, bu bölgelerdeki yöneticilerin geleneksel olarak kendilerini tanımlama biçimlerine ve kullandıkları ünvanlara dikkat çekmiştir. Örneğin Kulab, Dervaz, Şugnan ve Vahan'daki yöneticilerin kendilerini Makedon kökenli tanıtarak “şah” ünvanını kullandıklarını, “han” ünvanını tercih etmediklerini belirtmiştir. Karategin bölgesinde de geçmişte “şah” ünvanının kullanıldığını ama günümüzde Buhara'ya bağlı bir vassal yönetim olarak bölgenin Özbek kökenli bir bey tarafından idare edildiğini ifade etmiştir. Bedahşan bölgesinde ise yönetim geleneğinde bir değişiklik olduğunu, önceki dönemlerde kullanılan “şah” ünvanının yerini “han”a bıraktığını ve bunun muhtemelen “han” ünvanının daha üstün bir otoriteyi temsil ettiği düşüncesinden kaynaklandığını söylemiştir. Ayrıca komşu Afganistan ve Türkmenistan'da yaşlı veya yüksek rütbeli memurların da “han” ünvanıyla çağırıldığını belirtmiştir. Bedahşan yöneticisinin Amu Derya'nın yukarı bölgelerindeki küçük

toprakların neredeyse tümünün su sağlayıcısı olarak kabul edildiğini ifade etmiştir (Venjukov, 1873, s. 376).

Venyukov, Feyzabad'ın Bedahşan'da doğrudan şah veya han tarafından yönetilen başlıca bir bölge olduğunu söylemiş ve bu bölgenin hükümet yapısına dair bazı detaylar sunmuştur. Bedahşan'da yönetimde bulunan hükümdarların değişimi ve bölgenin Afganistan ile ilişkilerindeki karmaşık durumunu açıklamış; halkın mevcut yönetime tepkisine de değinmiştir. Özellikle mevcut hükümdar Mahmud Şah'ın Afganistan'a bağlılık gösterse de yönetimde bağımsız hareket ettiğini belirtmiştir. Bu durumu şu şekilde özetlemiştir:

"Feyzabad doğrudan doğruya şah veya han tarafından yönetilen bir bölgedir. Nüfus sayısı kesin olarak bilinmemekle beraber yaklaşık yarım milyon olduğu tahmin edilmektedir. Şu anki Bedahşan hükümdarı Mahmud Şah, önceki hükümdar ise Ceğapdar Şah'tır. Ceğapdar Şah, Kabil emiri tarafından ordularıyla kovulmuş; başlangıçta Pamir halkından yardım almayı düşünse de sonradan Cîtrâl valisinin yardımcılarıyla Afganlarla mücadele etmiş fakat başarısız olmuştur. Afganların kuklası Mahmud Şah halk tarafından pek sevilmemektedir ve 1873 kışında halk onu kovmayı düşünmüştür. Mahmud Şah, Kabil emirine yılda 15.000 rupi ödemekte olup bu ödeme ona bağlılığını gösterse de işlerinin yönetimi konusunda şah bağımsızdır. Çünkü Bedahşan'da Afgan askeri bulunmamaktadır (Venjukov, 1873, s. 376)."

Bu bilgiler, Bedahşan'da yönetimin halk arasında nasıl değerlendirildiğini ve bölgenin Afganistan ile ilişkilerindeki kırılgan yapıyı ortaya koymaktadır. Ayrıca, Mahmud Şah'ın Afgan emirine ödediği yıllık haraç, Afganistan'a bağlılığını göstermekteyse de bu bağ askerî kontrolün bulunmaması sebebiyle bölgesel özerklikle sınırlı kalmaktadır.

Bölgeyi hem coğrafi hem de stratejik bir perspektiften inceleyen Venjukov, Türkistan coğrafyasındaki askerî teşkilatını, savunma mekanizmalarını ve bölgenin genel stratejik önemini not almıştır. Özellikle Çarlık Rusya'nın bölgeye yönelik politikaları bağlamında, Venjukov'un gözlem ve kayıtları, bölgenin askerî kapasitesini ve potansiyel zorluklarını anlamak adına önemli veriler sunmaktadır.

Onun notları arasında Türkistan'ın stratejik şehirleri, bu şehirlerdeki kalelerin yapısı, askerî lojistik unsurlar ve yerel halkın savaş taktikleri hakkında değerli bilgiler yer alır. Ayrıca, Venjukov'un kayıtları, hem Çarlık Rusya'nın bölgeye yönelik genişleme planlarını desteklemiş hem de bölgenin yerel güç dengelerini anlamada rehberlik etmiştir. Bölgenin coğrafi özelliklerinin askerî hareketler üzerindeki etkisi ve su kaynaklarının stratejik önemi gibi konular, onun eserlerinde detaylı bir şekilde işlenmiştir. Venjukov'un gözlemleri ve yazılarının, dönemin askerî ve politik analistleri için temel kaynaklardan biri olduğu söylenebilir. Onun çalışmaları, Türkistan'ın tarihi hakkında sadece askerî değil, siyasi ve kültürel dinamiklerin de anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

Venyukov, Rusya'nın yüksek Turan bölgesindeki stratejik durumunu değerlendirirken bu coğrafyanın birçok açıdan zorluklar barındırdığını belirtmiş ve bu zorlukların detaylı bir analizini yapmıştır. Bölgenin askerî, coğrafi, sosyo-kültürel ve lojistik unsurlarını değerlendiren yazar, Rusya'nın bu zorlukları aşabilmesi için stratejik planlama, askerî disiplin ve eğitim gibi unsurlara ağırlık verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu noktada durumu şu şekilde açıklamıştır:

"Rusya'nın yüksek Turan bölgesinin stratejik durumu, değerlendirilmesi gereken birçok faktör nedeniyle özel zorluklar arz etmektedir. Bu faktörlerin başlıcaları şunlardır:

- 1. Bölgenin Rusya'ya uzaklığı, aralarında geniş ve geçilmesi zor bozkırların bulunması, burada yalnız iki askerî harekât için uygun yol olması, ancak bu yolların her zaman kullanılabilir olmaması.*
- 2. Bölgedeki yerel kaynakların yetersizliği, büyük ve geniş çaplı askerî harekâtlar için orduyu beslemek adına gerekli lojistik desteği sağlamada eksiklik.*
- 3. Bölgedeki nüfus yapısı, burada Rus unsurlarının neredeyse hiç bulunmaması ve tüm nüfusun çoğunluğunun yerli halktan ve Müslümanlardan oluşması. Bu halk yalnızca 7 yıl önce Rusya tarafından fethedilmiş ve henüz tam olarak Rusya'ya olan sadakatini pekiştirmemiştir.*
- 4. Bağımsız Müslüman devletlerle olan komşuluk; bu devletlerin nüfuslarının Rusya'nın Türkistan topraklarının daha yakın bir geçmişte onların toprakları olduğunu unutmaması.*
- 5. Güneyden Hindukuş Dağları üzerinden bu Müslüman devletlerden veya bozkırlardaki barbarlardan gelebilecek saldırılara karşı savunmasız olma durumu. Bu barbarlar zaman zaman zor erişilebilir arazilerde üstünlük sağlayabilirler.*

Bu koşulların Rusya için çok avantajlı olmadığı açıktır ve bunların askerî üstünlük, silahlanma ve taktiksel eğitimle dengelenmesi gerekmektedir. Avrupa tarzı eğitim ve medeni yapının yerel halkın zihinlerini fethetmek için bölgeye çok az nüfuz ettiği göz önüne alındığında bu konu bir varsayım olarak ele alınabilir. Burada yerel halklara Rus eğitimi veren okullar ve bağımsızlığı ile adaletin teminatı olan mahkemeler bulunmaz. Bu yüzden Asyalılara yönetimlerinin ahlaki seviyesinin yüksekliğini gösterecek bir sistem henüz yoktur (Venjukov, 1873, s. 377)."

Venyukov, bölgedeki yerli halkın Rusya'ya bağlılığının henüz sağlamlaşmamış olmasının yanı sıra, eğitim ve adalet sisteminin geliştirilmemesinin yerel halk üzerinde olumsuz etkiler bıraktığını vurgulamıştır. Bu analiz, bölgedeki Rus

stratejisinin başarılı olabilmesi için sadece askerî açıdan değil; kültürel ve idari açıdan da reformlara ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

Venyukov, Yukarı Asya'nın Rusya için uzaklığını vurgularken bu mesafenin stratejik bir dezavantaj oluşturduğunu detaylı bir şekilde ifade etmiştir. Bölgeye ulaşım zorluklarının altını çizirken yalnızca fiziki mesafelerin değil, bu yollar boyunca karşılaşılan sosyal ve demografik engellerin de dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.

“Bölgenin uzaklığı veya hatta ayrılığı Sakalin’in uzaklığını dahi aşmaktadır ve bunun üzerinde özel bir açıklamaya gerek yoktur. Taşkent ile Ural’daki Omsk arasındaki mesafe yaklaşık 1.800 verst, Taşkent ile İrtiş’teki Semipalatinsk arasındaki mesafe ise yaklaşık 1.700 versttir. Hatta Yukarı Asya’daki Rus nüfusunun küçük bir ileri karakolunun bulunduğu bölgeye bile 700 versten fazla mesafe vardır (Venyukov, 1873, ss. 377-378).”

Bu tür coğrafi zorluklar sadece askerî harekâtların etkinliğini azaltmakla kalmayıp, lojistik destek ve iletişim ağlarının işlevselliğini de sınırlamaktadır. Özellikle yolların azlığı ve Rus yerleşim yerleri ile bölge arasındaki mesafenin konargöçer Müslüman toplulukların yerleşim alanlarından geçmek zorunda olması güvenlik risklerini artırmaktadır. *“Bu mesafelere ulaşırken ilk şehre giden yolda yalnızca sekiz Rus kontrol noktası vardır; ikinci şehre giden yolda ise on iki kontrol noktasından fazla yoktur. Yol boyunca ise yola bitişik tüm alanlar konargöçer Müslümanlarla doludur (Venyukov, 1873, s. 378).”* Bu açıklamalar bölgedeki Rus askerî ve idari varlığının sürdürülebilirliği konusunda ciddi sorunlara işaret etmektedir. Konargöçer toplulukların yoğunlukla bulunduğu bu bölgelerde Rusya'nın varlığını sağlamlaştırması için sadece askerî önlemlerin yeterli olmayacağı, halkla daha güçlü sosyal bağlar kuracak reformların gerekliliği net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Venyukov, bölgedeki yerli askerî kaynakların eksikliğinin, Rusya'nın Türkistan'daki askerî varlığını sürdürmesinde ciddi zorluklar oluşturduğuna dikkat çekmiştir. Her yıl Sır Derya bölgesindeki askerlerin takviye edilmesi için yaklaşık 2.800 asker gönderilmesi gerektiğini, ancak bu askerlerin çoğunun bölgedeki zorlu koşullar nedeniyle kaybolduğunu ya da hayatını kaybettiğini belirtmiştir. Ailelerine kalıcı bir yerleşim imkânı sağlanamadığı için askerlerin motivasyonunun olumsuz etkilendiğini, bunun da bölgedeki askerî güçlerin verimliliğini düşürdüğünü ifade etmiştir. Ayrıca askerî kuvvetlerin sürekli olarak ikmal edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Barut, silah, mühimmat, alet, kumaş ve diğer temel malzemelerin Rusya'dan düzenli olarak gönderilmesi gerektiğini, bu malzemelerin operasyonel etkinliği sürdürmek için kritik öneme sahip olduğunu dile getirmiştir. Ancak bölgedeki zorlu coğrafi koşullar ve sınırlı altyapı yüzünden bu lojistik akışının aksamadan sağlanmasının oldukça zor olduğunu açıklamıştır (Venyukov, 1873, s. 378).

Venyukov, 1865-1868 yılları arasında zorlukla ele geçirilen bölgenin ülkenin nüfusunu büyük ölçüde parçalayarak orduyu sınır boyunca ciddi şekilde zayıflatmış olduğunu belirtmiştir. Bu durumun askerî birliklerin organizasyonunu ve taktiksel eğitimlerini olumsuz yönde etkilediğini ve isyan durumunda ciddi sorunlara yol açabileceğini ifade etmiştir. Bu tür olumsuz sonuçları önlemek amacıyla, küçük askerî birimlerin neredeyse tamamen savunma mevzilerinde yaşamaya başladığına dikkat çekmiştir. Bu mevziler, ya Buharalılar ve Hokandlılardan kalma (Türkistan, Çimkent, Hocent, Katta-Kurgan) ya da Ruslar tarafından inşa edilmiş (Taşkent Kalesi, Çinaz, Kluçevoye) olanlardır. Venyukov, bu savunma mevzilerinin sayısının 20.000 kişilik bir birlik için oldukça fazla olduğunu, isyan durumunda ise bu mevzileri temizleyerek garnizona takviye göndermenin mümkün olmadığını vurgulamıştır. Özellikle Semerkant Kalesi'nin genişliği nedeniyle güçlü bir garnizona ihtiyaç duyulduğunu belirtmiş ve bu nedenle kalenin yeniden inşa edilmekte olduğunu açıklamıştır. Ama bu kalenin tam da oradan büyük birliklerin sevk edilebileceğini ve bu yüzden yeniden inşa edilmesinin önemli bir stratejik adım olduğunu ifade etmiştir (Venyukov, 1873, s. 378).

Venyukov, bağımsız Müslüman devletleriyle olan komşuluk durumunun Rusya için iki kat dezavantajlı olduğunu belirtmiştir. İlk olarak, bu devletlerin iç karışıklık çıkarmak veya bunları desteklemek amacıyla etkilerini kullanabileceklerini ifade etmiştir. İkinci olarak ise, sınırların kötü çizilmesinin bu devletlerin yeterli askerî hazırlıklara sahip olmaları durumunda, açık bir savaşta ciddi tehdit oluşturabileceğini dile getirmiştir. Ancak Hokand Hanlığı'nın kendi başına büyük zorluklar yaratmayacağını, çünkü bu hanlığın üç taraftan Rus topraklarıyla çevrili olduğunu ve birkaç hafta içinde rahatlıkla geçilebileceğini belirtmiştir. Fakat Hokand'ın Buhara ve Hive ile ittifak yapması durumunda bu toprakların stratejik öneminin değişeceğini söylemiştir. Venyukov, ittifakların özellikle Amu Derya'ya yönlendirecek askerî birlikler için bu bölgeyi hem yanlardan hem de arkadan tehdit edebilecek kadar stratejik bir konumda tutacağını vurgulamıştır. Ayrıca bir mücadele durumunda bu bölgenin ilk hedef olacağını, çünkü şehirlerin savunmasız olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte bu bölgelerdeki garnizonların yerleştirilmesinin diğer cephelerden askerî güçlerin çekilmesini gerektireceğini ancak diğer cephelerdeki bazı ciddi avantajlar sayesinde bu zorlukların aşılabileceğini belirtmiştir. Örneğin Buhara'ya Surhan'dan gelen suyun bir kısmını engelleyerek ciddi bir darbe vurulabileceğini ve Hive'nin büyük birliklerinden gelebilecek doğrudan saldırılardan Sır Derya ve Amu Derya arasındaki bozkırların korunma sağladığı bir engel oluşturduğunu ifade etmiştir. Ancak tüm hanlıkların koalisyonu ve Afganistan'dan alacakları destekle durumun zorlaşabileceği konusunda da uyarılarda bulunmuştur. Son olarak sözlerine şöyle devam etmiştir: *“Şu anda Orta Asya'daki kendi topraklarımızda Rus nüfusu azıdır. Mevcut askerle üç düşmana karşı sahaya yaklaşık 6.000 kişilik bir ordu çıkarabiliriz (Venyukov, 1873, s. 379).”*

Venyukov savaş planını daha da basitleştiren temel faktörün Buhara'ya yapılacak ana darbe olduğunu belirtmiştir. Çünkü Buhara'nın ele geçirilmesiyle diğer düşmanlar arasındaki bağlantı koparılacak ve onların zayıflaması sağlanacaktır. Türkistan'daki karışıklıkların ana kaynağının Hive olduğu sıkça dile getirilse de Venyukov bu görüşün neredeyse yanlış olabileceğini öne sürmüştür. Rusların Amu Derya'nın orta kısmına, özellikle Çarçuy'a yerleşmesi durumunda Hive'nin kendiliğinden düşeceğini belirtmiştir. Ancak Amu Derya üzerindeki kontrol sağlanmadan Hive ile mücadelenin oldukça zor olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Afganistan'ın etkisinin özellikle Hoca Salah, Kerki ve diğer Buhara geçişlerinin ele geçirilmesinin ardından büyük ölçüde zayıflayacağı veya tamamen ortadan kalkacağı görüşünü ifade etmiştir. Buna ek olarak, Turan'ın ele geçirilmesi planı yapılırken Buhara'nın işgalinin öncelikli olması gerektiğini savunmuştur. Ona göre Buhara'nın işgali en kolay şekilde Semerkant'tan doğrudan hareketle yapılabilirdi. Eğer Emir ordusunu Şehrisebz'e toplarsa yapılacak bir saldırı sonrasında Buhara, Zerefşan, Koşkadar ve Amu Derya bölgeleri ciddi engeller olmadan ele geçirilebilirdi. Şayet düşman koalisyonu hala devam ederse Şehrisebz ve Karşı'den Hisar üzerinden Amu Derya'nın üst kısımlarına hareket etmek, tüm bu havzanın kontrolünü ele geçirme fırsatı sunacaktı (Venyukov, 1873, ss. 379-380).

Venyukov'a göre, Turan coğrafyasındaki askerî-politik mesele dışarıdan bakıldığında karmaşık görünse de aslında oldukça basit bir yapıya sahiptir. Ancak onun bu değerlendirmesi Sır Derya ve Amu Derya havzalarının Rusya için mutlak bir fayda sağlayacağı anlamına gelmez. Ona göre bu yalnızca göreceli bir fayda olabilir ve bu bölgelerdeki Rus yönetiminin tam anlamıyla Bolor'dan Hazar Denizi'ne kadar tesis edilmesi durumunda, doğudan ya da güneyden gelen dış tehditlerin büyük ölçüde bertaraf edilmiş olacağına işaret eder. Bununla birlikte, bu fetihlerin ekonomik bir geri dönüş sağlayıp sağlamayacağı veya gelir açısından ne kadar kazançlı olacağı konusunda kesin bir yorum yapmanın zor olduğunu ifade etmiştir. Çünkü bu durum, daha çok ekonomik varsayımlar ve hipotezler üzerinden tartışılabilir. Ancak onun vurguladığı nokta, Amu Derya ve özellikle Hindukuş'a Rusya'nın yaklaşımının İngiltere gibi Avrupa'nın büyük güçlerinden biri tarafından dikkatle takip edildiğidir. Venyukov, İngiltere'nin Hindistan'daki İngiliz egemenliğinin Rusya'nın ilerlemesiyle tehlikeye girebileceğinden duyduğu endişeyi de dile getirmiştir. İngiltere'nin bu korkuyla 1842 yılında Hindistan'a girme girişiminde bulunduğunu, ancak bu çabanın Hindukuş bölgesinde Rusya'yı engelleme stratejisine dönüştüğünü belirtmiştir. Daha sonra, 1857'de Kabil Emirliği ile bir anlaşma yapan İngiltere'nin, yıllık ödeme karşılığında sınırlı bir askerî güç tutmasını istediği ve bu gücün doğrudan Ruslara karşı koyabilecek kapasitede olmasını hedeflediği anlaşılmaktadır. Ancak Venyukov, İngiltere'nin bu güvenceyi yeterli bulmayarak 1869-1870 yıllarında farklı bir yaklaşıma yöneldiğini ve Rusya ile bir anlaşma yaparak her iki devlet arasında tarafsız bir bölge oluşturmayı amaçladığını belirtmiştir. Bu tarafsız bölgenin, yalnızca Hindistan havzasını değil, Amu Derya'nın yukarı kısımlarını, Bedahşan'dan Belh ve Meymene'ye kadar kapsaması planlanmıştır. Venyukov, böyle bir sınır düzenlemesinin konunun doğru bir şekilde anlaşılamayacağını ya da kasıtlı bir çarpıtma anlamına geleceğini savunmuş; bu tür bir yaklaşımın iki taraf için de fayda sağlamayacağını ifade etmiştir (Venyukov, 1873, ss. 380-381).

Venyukov, İngilizlerin Hindistan'dan gelebilecek bir tehditten duydukları korkuyla Türkmen süvarilerini Hindistan'ı korumak için kullanmayı planladığını aktarmıştır. Aynı şekilde, Rusya'nın da Türkistan'daki İngiliz etkisinin tamamen ortadan kaldırılmasını istediğini vurgulamıştır. Ona göre tarafsız bir bölge oluşturulması bu tür bir sonuca zemin hazırlayabilirdi. Dolayısıyla İngiltere yanlısı bu teorinin Rusya açısından kabul edilebilir olmadığını ifade etmiştir. Son olarak Venyukov, her iki devletin erken ya da geç, doğal bir sınır olarak Hindukuş'ta karşı karşıya geleceğini öngörmektedir. Bu karşılaşmanın barışçıl bir şekilde gerçekleşmesi durumunda dünya için olumlu sonuçlar doğurabileceğini belirtmiştir. Ancak taraflardan birinin aşırı talepleri veya dürüst olmayan bir yaklaşımı öfkeye yol açarsa, yıkıcı sonuçları olan bir savaşın kaçınılmaz olabileceği konusunda uyarıda bulunmuştur. İngilizlerin Hindistan'daki egemenliklerini genişleterek bu tür bir savaşta avantaj sağlama çabasında olduklarını ve Türkmen süvarilerinin Batı Hindistan askerlerinin yerine kullanılmak üzere hazırlandığını da eklemiştir (Venyukov, 1873, s. 381).

Venyukov, İngilizlerin 1870 ve 1872 yıllarında Forsyth ve Lord Granville tarafından ortaya konulan öngörü ve planlarına atıfta bulunarak, bu planların dışında Rusya'nın da Turan'daki askerî-politik durumuna dair bir görüşe sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu görüşün İngilizlerin planlarına oldukça benzediğini, ancak Rusya için çok daha az fayda sağlayacağını belirtmiştir. Üstelik bu görüşün İngilizlerin dahi Rusya'ya önermeye cesaret edemeyeceği bir fikir olduğunu vurgulamıştır. Venyukov'a göre bu yaklaşım, Buhara ve Hokand'a yönelik sınırların mevcut durumda bırakılmasını ve devlet sınırlarının hiçbir doğal sınırla ilişkilendirilmeden belirsiz bir şekilde çizilmesini öngörmektedir. Türkistan hanlıklarının ise Rusya'ya bağlı vassal devletler olarak kalmasını ve bağımsız bir yönetim yapısına sahip olmasını önermektedir. Bu bağlamda Venyukov, bu teorinin özünde Rusya dışında Türkiye, Mısır, Romanya ve Sırbistan gibi bağımsız ancak etkisi sınırlı devletlerin yaratılmasını önermekte olduğunu dile getirmiştir (Venyukov, 1873, s. 381).

Venyukov, Türkistan'daki askerî-politik duruma ilişkin bu teorinin Çarlık Rusya için tamamen uygunsuz ve dolayısıyla uygulanma olasılığının çok düşük olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeple, bu teori üzerinde fazla durmaya gerek olmadığını belirterek şu değerlendirmeyi yapmıştır: *"Eğer bu görüşü takip etseydik, hiçbir zaman dış düşmanlara karşı çok sayıda askerî gücü Türkistan'da tutma zorunluluğundan kurtulamazdık ve zaten ele geçirdiğimiz bölgenin Ruslaşmasını asla başaramazdık"*

(Venjukov, 1873, s. 382)."

Bu açıklama, söz konusu yaklaşımın Rusya'nın bölgedeki stratejik ve demografik hedeflerine ulaşma açısından ciddi bir engel teşkil edeceğini ortaya koymaktadır. Venjukov, bu teoriye bağlı kalmanın Rusya için hem askerî hem de politik açıdan sürdürülemez bir sonuç doğuracağını açıkça dile getirmiştir.

Venjukov, dağlık Turan sınır bölgesinin askerî-politik özelliklerini ortaya koyduktan sonra değerlendirmesini Rusya'nın bu bölgedeki askerî gücü ve kaynaklarıyla komşu hanlıkların mevcut askerî güçlerine dair daha önce yapılan açıklamalar çerçevesinde tamamlamıştır. 1873 yılının başlarında, Sır Derya bölgesindeki Rus askerî birliklerinin yaklaşık 20.000 kişiden oluştuğunu ve bu kuvvetlerin yerleşim düzeninin bilindiğini ifade etmiştir. Ayrıca, bu güçlerin operasyonlarını destekleyen on iki önemli kale ve noktayı şu şekilde sıralamıştır: "Türkistan, Çimkent, Evliya-Ata, Taşkent, Çınaz, Telyau, Kelevçuk, Hocent, Ura-Tübe, Kluçevoy, Semerkant ve Katta-Kurgan." Venjukov, bu kalelerin stratejik önemine dikkat çekerken, Rus ordusunun cephaneliklerinin Çınaz, Taşkent ve Semerkant'ta bulunduğunu; bununla beraber her kalede yerel ihtiyaçları karşılamak üzere cephaneliklerin mevcut olduğunu belirtmiştir. Sağlık altyapısına da değinerek, Taşkent, Hocent, Cizzak, Kluçevoy, Türkistan ve Evliya-Ata'daki hastaneleri sıralamış ve ordunun sağlık sorunlarına dikkat çekmiştir. Özellikle zorlu hizmet koşulları, barınma şartlarının yetersizliği ve bölgenin iklim özellikleri nedeniyle hastalık oranlarının yüksek olduğunu ifade etmiş; yaz aylarındaki sıcak-soğuk geçişlerinin bu durumu daha da kötüleştirdiğini vurgulamıştır. 1870 yılında hastalık oranı şu şekilde belirtilmiştir (Tablo 2; Venjukov, 1873, s. 382).

Tablo 2.

1870 Yılında Hastalanan ve Ölen Subay ile Asker Sayıları

	Subay	Asker
Hasta	119	19.743
Ölen	9	504

Venjukov'un değerlendirmelerine göre bölgede ölüm oranlarının en yüksek seviyelere ulaşmasında tifüs, mevsimsel hastalıklar ve tekrar eden ateş başlıca etkenler arasında yer almaktadır. Bu hastalıklar, toplam ölüm oranının yaklaşık %80'ini oluşturmuş ve özellikle askerî personel üzerinde ciddi bir tahribata neden olmuştur⁷. Ayrıca, Venjukov erzak depolarının bölge içindeki stratejik konumlarına da dikkat çekmiştir. Taşkent, Çınaz, Semerkant, Kluçevoy, Hocent, Türkistan, Ura-Tübe, Kamenniy Most, Katta-Kurgan, Telyau ve Evliya-Ata gibi önemli merkezlerde erzak depolarının bulunması hem lojistik açıdan hem de askerî harekâtların sürekliliği için hayati öneme sahiptir. Bu depoların düzenli olarak ikmal edilmesi ve bölgedeki ulaşım ağlarının etkin kullanımı askerî operasyonların başarısında kritik rol oynamıştır (Venjukov, 1873, s. 382).

Venjukov'un değerlendirmelerine göre başlıca ikmal merkezi Taşkent'te bulunmaktadır. Bu stratejik şehir, her türlü malzeme ve erzak temini için önemli bir ticaret merkezi işlevi görmektedir. Askerî lojistik açısından, Taşkent'in bu rolü, operasyonların başarısı ve bölgedeki ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için kritik bir öneme sahiptir. Ayrıca Venjukov Aral Nehri filosunun yapısına da dikkat çekmiştir. Bu filo toplamda 12 gemiden oluşmakta olup, bunlar arasında 5 buharlı gemi ve 7 kargo gemisi bulunmaktadır. Filo, yılda yaklaşık 350.000 arşın saksaul (çöl bitkisi odunu) ve 40.000 pud kömür tüketmektedir. Özellikle kömür tedariki, Arıs Nehri'nin ağzlarında bulunan kaynaklardan sağlanıyordu. Venjukov, bu filonun hem taşımacılık hem de lojistik ihtiyaçların karşılanması açısından önemli bir rol oynadığını belirtmiştir (Venjukov, 1873, s. 382).

Sonuç

Mihail İvanoviç Venjukov'un "Dağlık Turan" olarak tanımladığı coğrafyada gerçekleştirdiği titiz incelemeler XIX. yüzyılın jeopolitik dinamiklerini anlamak ve yönlendirmek açısından kritiktir. Venjukov, coğrafi sınırları belirlemenin ötesine geçerek,

⁷ Venjukov başka bir çalışmada bölgede bulunan Rus askerlerinin hastalıklardan korunmak için başvurdukları yöntemleri şu şekilde anlatır: "Askerler, hastalık korkusuyla bazen azıklarına biber ve sirke eklerdi. Ancak Karadeniz kıyısı ve diğer nemli bölgeler dışında bu maddeler askerlerin mutfağında yaygınlaşmamış ve çoğu durumda faydadan çok zarar getirmiştir. Özellikle kuru bozkır ikliminde bu tür maddeler mideyi tahriş ederek yarar sağlamaktan ziyade zarara yol açmaktadır. Orenburg birliklerinden bazıları bu maddeleri tedarik etse de bunlara aslında özel bir ihtiyaç bulunmamaktadır. Asker sağlığı açısından daha faydalı bir uygulama, her gün olmasa da haftada iki kez belirli bir miktarda şarap verilmesidir. Soğuk bozkır gecelerinde bir ölçü votka ise askerlerin karın ağrısından korunmalarına yardımcı olabilir. Bu tür karın ağrıları bazen kanlı ishal ya da mide yanması adı verilen ciddi rahatsızlıklara yol açabilir. Bu sebeple, bozkır koşullarında asker sağlığına özel bir özen gösterilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca taşıma araçlarının yetersizliği genellikle iyi organize edilmiş hastanelerin kurulmasına engel teşkil etmektedir. Bu durum, hastalar için uygun barınaklar sağlanmasını ve onların huzurlu bir ortamda iyileşmelerini zorlaştırmaktadır. Hastaların evlerine dönene kadar güvenli ve rahat bir barınakta kalmaları önemli bir ihtiyaçtır (Venjukov, 1860, ss. 280-281)."

Çarlık Rusya'nın Türkistan'daki genişleme stratejilerinin hem teorik çerçevesini hem de pratik uygulama zemininin oluşumuna katkı sağlamıştır. Onun sınır tanımlamaları yalnızca bölgenin doğal kaynakları ve ticaret yolları üzerindeki stratejik hâkimiyetinin önemini ortaya koymakla kalmamış; bu coğrafyanın askerî ve idari organizasyonlarının zayıf ve güçlü yönlerini de gözler önüne sermiştir.

Buhara, Hive ve Hokand gibi hanlıkların yalnızca bölgesel güç merkezleri değil, ticari ağları kontrol eden stratejik düğüm noktaları olduğu gerçeği, Venyukov'un saha çalışmalarının derinliğini ve vizyonunu kanıtlamaktadır. Onun yerinde gözlemleri Türkistan hanlıklarının esnek, yerel ihtiyaçlara dayalı siyasi ve askerî yapılarının modern ve merkezî bir devlet olan Rusya'nın disiplinli ve organize gücü karşısındaki kırılma anlarını somut verilerle ortaya koymuştur. Bu analizler, yalnızca bir askerî stratejistin değil, bölgeyi kültürel ve etnografik boyutlarıyla kavrayan bir bilim insanının titiz bakış açısını da yansıtmaktadır.

Venyukov'un çalışmaları sadece Çarlık Rusya'nın XIX. yüzyıl stratejik hedeflerine hizmet eden bir bilgi kaynağı olmaktan öte, bugün bölgenin tarihî, coğrafi ve kültürel gerçekliklerini anlamamıza katkıda bulunan bir miras niteliğindedir. Ancak bu bilim insanının çalışmaları hem Türkistan tarihçiliğinde hem de stratejik incelemelerde hak ettiği derinlikte ele alınmamaktadır. Venyukov'un hem dönemin siyasi paradigmasını şekillendiren hem de bölgesel kültürleri ve güç dengelerini anlama çabası çağdaş tarihçiler ve strateji uzmanları için eşsiz bir kaynak sunmaktadır.

Bu bağlamda, Venyukov'un hayatı ve eserleri üzerine yapılacak kapsamlı akademik araştırmalar yalnızca XIX. yüzyılın siyasi ve stratejik gerçekliklerini daha net bir şekilde anlamamıza olanak sağlamakla kalmayacak, Türkistan'ın karmaşık yapısını ve onun modern dünyaya etkilerini de daha iyi kavramamızı mümkün kılacaktır. Bu tür bir yeniden değerlendirme Venyukov'un mirasını günümüz akademik dünyasının ilgi odağına taşıyacak ve Türkistan çalışmalarına önemli bir derinlik kazandıracaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Berber, O. (2024). Rusya İmparatorluğu'nun Türkistan Siyasetinin Bilimsel Arka Planı: Pyotr Petroviç Semyonov'un Keşif Gezileri. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), ss. 559-576.
- Çelebi, E., & Saginbaevna, B. Z. (2020). Çarlık Rusya'sı Akademik ve İlmî Kuruluşlarında Avrasya Göçebelerinin Tarihi ve Kültürü'nün Araştırılması Üzerine Tespitler (XVIII-XX. Yüzyılın Başları). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(1), 183-206.
- Dubrovnikov, A. M., & Obuhoviç, S. A. (2021). Hivinskiy Pohod V. A. Perovskogo (1839-1840) v Oteçestvennoy İstoriografii. *Mejdunarodniy Naučno-İssledovatel'skiy Jurnal*, 2(104), 164-171.
- Dvoryanstvo. (1893). *Entsiklopedičeskiy Slovar Brokgauza i Efrona*, Tom 19, 203-218.
- Kolosovskaya, T. A. (2020). Voenniy Geograf M. İ. Venyukov (1832-1901) i yego İssledovatel'skie Praktiki na Severo-Zapadnom Kafkaze. *Retsenzurami Nauçni Jurnal "Vestnik AGU"*, 3(264), 83-91.
- Kuznetsova, A. V. (2002). M. İ. Venyukov i İmperskie Proekti Rossii v Sredney Azii. *Vestnik Evrazii*, 72-83.
- Malahov, M. G. (2022). Ekspeditsiya po Sledam M. İ. Venyukova Amurskoe Delo. Ussuri-2021. *Kultura i Nauka Dalnego Vostoka*, 1(32), 4-11.
- Markov, V. M. (2007). Ham Nujen Proçniy Bereg. *Rossiya i ATR*, 4, 143-153.
- Özkan, M. (2017). Çarlık Rusya'nın Askerî Okulu Nikolaevskaya Akademisi. *Türk Tarihine Dair Yazılar II*, Alpaslan Demir-Tuba Kalkan-Eralp Erdoğan, Ed.). Gece Kitaplığı, 357-369.
- Özkan, M. (2020). *Türkistan'ın İşgal Çağı Beyaz General Skobeleov (1843-1882)*. Kronik Kitap.
- Stein, G. M., & İarukova L. I. (2008). Polar Honours of the Russian Geographical Society 1845-1995. *The Journal of the Hakluyt Society*, 1, 1-38.
- Şestakov, A. V. (2022). Mihail İvanoviç Venyukov na Dalnem Vostoke Rossii-İssledovaniya i Vspominaniya. *Kultura i Nauka Dalnego Vostoka*, 1(32), 15-19.
- Venyukov, M. İ. (1860). Zametki o Stepnih Pohodah. *Voenniy Sbornik*, 16, St. 269-298.
- Venyukov, M. İ. (1873). *Opit Voennogo Obozreniya Russkih Granits v Azii*. Tipografiya Bezobrazova i Komp.
- Venyukov, M. İ. (1891). Vospominaniya M. İ. Venyukova. *Russkaya Starina*, 69, 129-137.
- Venyukov, M. İ. (1894). *Entsiklopedičeskiy Slovar Brokgauza i Efrona*, Tom 6, 4.
- Venyukov, M. İ. (1912). *Voennaya Entsiklopediya*, 5, 313.